

Драго Тодић¹

ГРЕНЛАНД – РЕГИОНАЛНОГЕОГРАФСКА И ГЕОПОЛИТИЧКА БУДУЋНОСТ

Извод: Највеће острво свијета, Гренланд, које многи географи сматрају најмањим или осмим континентом спада у најрјеђе насељене просторе на Земљи. Његово име „Зелена земља“ не одговара његовом изгледу, јер је Гренланд прекривен ледницима, па би му боље одговарало име „Бијела земља“. Гренланд је и данас у саставу данске круне, иако је од ње већи 50 пута. Иако слабо насељен због сурових климатских услова, има значајну регионалногеографску улогу и важан геополитички положај од интереса за највеће војне силе свијета.

Кључне ријечи: Гренланд, регионализација, геополитика, савремени развој.

Abstract: The biggest island of the world – Greenland, which many geographers consider the smallest of the eight continents, belongs to the rarest inhabited spaces on the Earth. His name, 'the Green country', does not match to its appearance, because Greenland is covered with glaciers, so we could say that the name 'the White country' would be more suitable. Even today, Greenland is the part of the Danish crown, although it is 50 times larger from Denmark. Although it is rarely inhabited due to the cruel climate conditions, Greenland has the significant regional-geographic role and important geopolitical position which is the target of the biggest military forces of the world.

Key words: Grenland, regionalization, geo-politics, contemporary development.

Увод

Гренланд је највеће острво на Земљи, а истовремено и највећи прекоморски посјед већи педесет пута од своје матичне државе Данске, чија је површина 2.175.600 км² због чега га многи географи сматрају најмањим или осмим континентом. На том простору живи само 60.000 становника са густином насељености од 0,026 ст/км², што га сврстава у најрјеђе насељиве просторе на планети. Смјештен је у најсјевернијем дијелу Атлантског океана, удаљен само 800 км од сјеверног пола, а само 26 км од Канаде, док је најближа европска земља Исланд, удаљен 320 км преко Данског пролаза. Протеже се 2.660 км у правцу сјевер-југ, а највећа ширина је 1.300 км у смјеру исток-запад. Дужина обалне линије која је дубоко испресијецана фјордовима је око 44.000 км.

¹ Др Драго Тодић, ванредни професор, ПМФ Бања Лука

Назив Гренланд ("Зелена земља") дали су му први скандинавски насељеници које је предводио чувени Викинг Ерик Црвени који је допловио у његове јужне дијелове. Тај дио острва заиста је "зелен" током кратког лjeta, што је Ерик Црвени вјешто искористио како би привукао што више људи да се тамо населе. Међутим, познато је да је Гренланд прекривен непрегледним ледницима и тундрама. Познат је и по поларној свјетлости и поноћном сунцу, што је одавно привлачило истраживаче, па је Гренланд био "капија за улаз на Арктик".

Природногеографске одлике Гренланда

Гренланд у тектонском погледу представља продужетак Канадског штита изграђеног од старих прекамбријских стијена (гнајс, кристаласти шкриљци) и млађих седиментних и еруптивних стијена које понегдје избијају на површину само у приобалним планинама. Детаљније геолошко испитивање отежано је леденом масом која прекрива 85% укупне површине острва. То су моћне ледене наслагае – инландајси, по величини и запремини други иза антарктичког, а највећи на сјеверној хемисфери. Његова просјечна дебљина је 1500 м, а у централним дијеловима острва и до 3000 метара. Тежина масивног инландајса издубила је његов централни дио формирајући басен који лежи 300 м испод нивоа мора. Ова ледена маса конзервира старе елементе рељефа, а поједини планински врхови извирују из леда и до 3.700 м које Ескимима називају нунатци.

Преостало копнено подручје, слободно од леда, заузима околне дијелове у виду висоравни. Интересантно је да ни сјеверне обале Гренланда нису прекривене ледом због тога што је ваздух превише сух да би дошло до снијежних падавина, неопходних за формирање и одржавање инландајса. Дугачки, дубоки фјордови залазе дубоко у унутрашњост источне и западне обале Гренланда, нудећи величанствен, ледени пустињски пејзаж. Дуж многих дијелова обале ледени покривач се спушта директно према мору, чије се ледене санте ломе, а морске струје их односе далеко у воде Атлантика гдје угрожавају поморску пловидбу (сјетимо се Титаника 1912. године).

Ако би се ледени покривач у потпуности отопио ниво мора би се подигао за више од 7 м и Гренланд би највјероватније постао архипелаг, што су нека истраживања и потврдила. Због општег отопљавања климата на Земљи и гренландски ледници се брже топе, што ће утицати на повећање нивоа глобалног мора.

Поменути ледени покривач (инландајс) представља најбитније географско обиљежје овог острва, не само због тога што прекрива основне елементе физичкогеографске средине, него и због тога што је од великог

значаја за вријеме и климу сјеверног Атлантика и сусједних копнених дијелова Европе и Америке. Та ледена маса, зона стално ниских температура, се понаша као антициклонална област, чије ваздушне масе струје ка нижим географским ширинама. Због тога су постављене сталне метеоролошке станице на дубокој, заглеченој површини острва чији су подаци незаобилазни за прогнозу времена толико важну за пловидбу Атлантиком (М. Васовић, 1971.).

Карта 1. – Гренланд

Последња истраживања показала су да се гренландски ледници отапају два пута брже у односу од прије једне деценије, што је годишњи губитак ледене масе од 216 км³. Ако би се такав тренд наставио Гренланд би у скорој будућности постао архипелаг, што би знатно утицало на повећање свјетског глобалног мора.

На Гренланду је заступљена арктичка клима с изузетно хладним зимама и кратким свјежим љетима, модификована лаганим утицајем голфске струје на југозападу. Брзе временске промјене, од сунчаног дана до свјежих снијежних олуја, често су резултат источног напредовања ваздушних маса ниског притиска преко перманентног слоја хладног ваздуха изнад, ледом покривне унутрашњости острва.

Табела 1. – Екстремне температуре на Гренланду

Мјесто	Мин. температура °С	Макс. температура °С
Nuuk	-29,5	24,2
Upernavik	-41,0	20,0
Nord	-51,1	17,0
Northice	-66,1	-
Ivigtut	-28,9	30,1
Summit	-63,3	1,8

Извор: *World Meteorological Organization*

Највећа измјерена брзина олујног вјетра 333 км/х је измјерена код америчке ваздухопловне базе Туле 1972. године. Просјечне зимске (јануарске) температуре варирају од -6°С, на југу до -35°С на сјеверу (гдје су зиме оштрије због дуже поларне ноћи). Љетне температуре дуж југозападне обале су 7°С током јула, док су на сјеверу 3,6°С. Најнижа температура од -66,1 °С је измјерена јануара 2007. године на сјевероистоку Гренланда. Просјечна количина падавина од југа према сјеверу се смањује са 1.900 мм на 50 мм. Због познатих поларних одлика поноћног сунца које траје око два мјесеца изразити су и феномени поларне свјетлости у импресивним бијелим, жути, зеленим и црвеним бојама изнад неба острва.

Флора и фауна. Гренланд припада холарктичкој, флористичкој и зоогеографској области. Флора острва је представљена тундром у којој расту маховине, лишјајеви, памучна трава, шаш и још неке зељасте биљке. Подручје без леда је без дрвећа, иако понегдје расту патуљасте брезе, јохе и врбе. Национални, самоникли цвијет Гренланда је "дјевојчица" прелијепе тамноружичасте боје, а њени карактеристични зелени листови су јестиви и сирови и сухани.

Гренландска фауна више подсећа на америчку него европску (вукови, машусно говече, леминзи, ирваси), а циркумполарне животиње су

поларни медвјед, поларна лисица, поларни зец и хермелин. Ендемичне врсте су поларна сова, снијежница, поларни соко, бјелорепи (поларни) орао, гавран и гренландски врабац. Птице пливачице долазе само у вријеме кратког лjeta. У водама око острва живе различите врсте риба (лосос, ослић, бакалар, америчка јегуља), туљани и китови.

Друштвеногеографске карактеристике Гренланда

Први становници Гренланда били су Инуити (Ескимии) још у праисторијско доба који су дошли из Аљаске преко сјеверноамеричког копна и острва канадског архипелага у етапама од 4000-1000. година п.н.е. Сваки миграциони талас је доносио различите инуитске културе које су својерсна етнолошка прошлост овог ријетког и интересантног становништва.

Према историјским изворима први европљани на тлу Гренланда су били Викинзи. Острво је открио Ерик Црвени 982. године који је са Исланда био протјеран због убиства. Да би привукао друго становништво Ерик Црвени је Гренланд ("зелено острво") тако назвао, јер су јужни дијелови острва били обрадљиви бујном вегетацијом због тада топлијег климата. На тај начин привукао је око 3.000 досељеника и њихових потомака који су економски ојачали, развили сточарство и живу трговину са Исландом и Норвешком. Због сукоба са новопродошлим Норвежанима новооснована република је пропала, а Викинзи су временом изумрли или су се крвно измијешали са Ескимима. Након доласка Викинга услиједио је дугогодишњи период изолације Гренланда, јер је требало проћи равних 500 година до доласка Џона Кабота 1497. године у те области. Послије тога услиједила је читава серија истраживача у периоду од 1578. до 1906. године (Мартин Фробишер, Џон Девис, Хенри Хадсон, Вилиам Бафин, Роберт Пири, Фритјоф Нансен). Посебна истраживања вршио је и чувени творац теорије о тектоници плоча Алфред Вегенер који је на Гренланду и умро. Умјесто повремених истраживача данас су на Гренланду лоциране бројне метеоролошке и истраживачке станице које пажљиво прате и анализирају првенствено климатске промјене о чему је свјетска јавност добро упозната.

Након нестанка првобитних викиншких насеља колонизација је пресахнула све до 1721. године. Послије тога су доселили евангелисти уједињеног краљевства Данске – Норвешке и основали трговачко друштво у близини данашњег града Нуука, означавајући тако стварни почетак колонизације Гренланда. Потпуну доминацију над Гренландом преузела је Данска 1776. године, па је гренландска обала била затворена према вањском свијету све до 1950. године. Превласт Данске прекинута је над острвом 1940. године, када је ова земља окупирана од стране Њемачке у Дру-

гом свјетском рату. Војска САД је исте године запосјела острво и почела градити војне базе (Туле). Као данска провинција Гренланд је био све до 1979. године, када је добио пуну унутрашњу аутономију. Члан је ЕЕЗ од 1973. године до 1985. године када је из ње иступио и од тада има статус придруженог прекоморског територија с повлаштеним приступом тржишта садашње Европске Уније. Због принудног расељења Инуита 1950. са подручја око базе Тула, они су подигли тужбу за враћање у област око базе пред Европским судом за људска права. Иако захтјеви за независним Гренландом све више јачају почетком 21. вијека, многи вјерују да се мора побољшати острвска економија прије него што Гренланд стекне потпуну независност. Данас је он значајна свјетска област за проучавање климатских промјена, јер су тамо лоциране бројне метеоролошке и истраживачке научне станице.

Послије изгласавања самоуправе 1979. године Гренланд је добио самосталну општинску управу, пореску политику, образовање, културу, социјалну заштиту и самосталну цркву. Данска је задржала контролу над уставним питањима, иностраним пословима и одбраном. Гренланд је и даље у саставу данске круне, а острвљани су дански држављани са једнаким правима као остали Данци. Извршну власт чини седмочлано тијело на челу са премијером, а парламент сачињава 31 члан. Два представника Гренланда улазе у дански парламент. Влада Гренланда нема контролу над војним и иностраним питањима, па је за његову одбрану одговорна Данска. На територији острва лоцирано је неколико данских и америчких база које осим одбране имају и улогу научно-истраживачке мисије и мисије спашавања на копну и води. Гренланд је административно подијељен на три покрајине или дистрихта: Западни, Источни и Сјеверни Гренланд са 18 самоуправних општина. Западна покрајина је најнасељенија са 90% укупне популације, гдје је и главни град Нуук.

Табела 2. – Демографске карактеристике Гренланда (2006.)

Старосна доб	Жене	Мушкарци	%
0-14	6.740	7.072	24,5
15-64	17.919	20.904	68,9
65 >	1.958	1.768	6,6
УКУПНО	26.617	29.744	100,00

Становништво Гренланда је мјешавина Инуита, Данаца и Норвежана који говоре гренландски језик. Оно је лоцирано на југозападној обали острва која има блажу климу. То су мала обална насеља са 1000

до 3000 становника осим главног града Нуука у којем живи четвртина укупног броја становника. Старосна структура је доста повољна с обзиром да је највећи проценат радноактивног становништва. Годишња стопа наталитета је 15,9 ‰, морталитета 7,9 ‰, а природног прираштаја 8,0 ‰. По просјечној густини насељености од 0,026 ст/км² Гренланд се, према листи УН, налази на последњем, 231. мјесту, као најрјеђе насељено мјесто на земљи.

Због изузетно тешких природних услова живота и рада на Гренланду неминовна је инострана помоћ, првенствено од Данске која обезбјеђује 60% свих буџетских прихода. То омогућава широк распон помоћи коју гренландска Влада обезбјеђује својим грађанима у виду социјалне помоћи и здравствене заштите. Образовање је обавезно и бесплатно за сву дјецу узраста од 7–14 година у 85 школских центара. Настава се изводи на гренландском језику који је мјешавина инутског и данског језика. Једини универзитет налази се у Нууку. Иако је био чланица Европске Заједнице Гренланд није члан Европске Уније, али има статус придружене прекоморске територије с повлаштеним приступом тржишту ЕУ.

Привредни развој Гренланда је везан за неповољне климатске услове и велики ослонац на финансијску помоћ Данске. Близина инландајса неупоредиво више утиче на узгој разних култура него географска ширина јужних дијелова многих градова Сјеверне Европе. Пољопривреда је могућа само на 1% укупне површине и то у јужним предјелима, гдје се углавном узгаја кромпир, репа и поврће. Велики дио заузимају пашњаци на којима се напасају стада оваца и ирваса потребних за месо, млијеко и вуну. Лов је заступљен у сјеверним предјелима острва гдје се због меса и крзна лове фоке, поларне лисице и поларни медвједи. Риболов је усмјерен на улов бакалара, лососа и шампа, чија је прерада и конзервирање главна индустријска дјелатност. Зависност острва о риблијој индустрији, која је подложна проблемима прекомјерног улова и флукуацији цијена на свјетском тржишту, постала је забрињавајући проблем на почетку 21. вијека.

Ранија значајна експлоатација рудних богатстава природног криолита, минерала који се користи у производњи алуминијума, олова, цинка, сребра и графита напуштена је због исцрпљених лежишта. Новија геолошка истраживања показала су да Гренланд има значајне залихе уранијума, угља, бакра молибдена, платине и злата на источним обалама, али климатске прилике и еколошки услови лимитирају експлоатацију ових минералних ресурса. Велики хидроенергетски потенцијал није искориштен из више разлога, па сву електричну енергију острво добија из електричних агрегата које покрећу течна горива из увоза.

Саобраћајнице су лимитиране на мале дионице у обалним подручјима слободним од леда, а у унутрашњости се користе санке. Главни превоз се обавља поморским и ваздушним путевима, јер Гренланд има 4 међународна аеродрома.

Туризам је једна од новијих веома важних привредних грана Гренланда који својим приходима надокнађује напуштenu експлоатацију рудних богатстава. Острво има управо оне квалитете које су изражене кроз величанствене пејзаже са драматичним силама природе, јединствену фауну, надалеко познати мир и тишину, те културу аутентичних коријена. Непрегледно "море" леда и права ледена пустиња којој је мало сличних на Земљи. Она нуди изазове појединцима са повећаним нивоом адреналина да завире у сваки кутак иландајса дебелог 1,5 км који потиче из посљедњег леденог доба. Пјешачење по леду или вожња бицикла, алпинистичко успињање по стрмим високим клифовима, завиривање у шупљине и тунеле дуж ледених пукотина само су увод у крстарење бродом између хиљаде ледених санти свих величина, запањујућих величина облика и боја, уз посматрање китова, туљана, птичијег и осталог живог свијета. Осим вожње бродом уз обалу и по фјордовима, постоји и могућност разгледања хеликоптером изнад зоне аблације, гдје се лед почиње ломити и падати у воде фјордова. Највећа успомена за све туристе је вожња саоницама које вуче псећа запрега па ни један посјетилац не пропушта тај угођај.

Владина улагања у развој туризма дала су добре резултате. Број туриста од 25.000 (2006.) има узлазни тренд, јер је Гренланд све популарнија туристичка дестинација, чији приходи заузимају све значајније мјесто у бруто дохотку острва.

Закључак

Гренланд, највеће острво (или замрзнути архипелаг) свијета, вијековима је привлачио морепловце, истраживаче и авантуристе да истраже барем мали дио тајни на стотине хиљада км ледене пустиње без икаквог трага људског присуства. Ни први Европљанин Ерик Црвени није дубље залазио његову унутрашњост да упозна моћни ледени покривач због суровости климе која је у то вријеме онемогућавала и саму помисао на живот у његовој унутрашњости. Због тога је ово откриће пало у заборав више од 500 година, а како су прва викиншка насеља исчезнула историчари још немају одговора, иако су остале рушевине њихових кућа и цркава. Први његови сународњаци поново су се населили тек 1721. године оснивањем мисионарских и трговачких центара. Тако је формиран данашњи Дански Гренланд већи 50 пута од своје матичне државе.

Ријеч „гренланд“ најчешће нас асоцира на велику бијелу мрљу на географској карти, на Ескиме, неколико поларних медвједа и слично. Смјештен највећим дијелом унутар Арктичког Круга подсећа на усамљену планету, чије ледено бљештавило са велике висине из удобног сједишта авиона изазива уздахе посматрача.

Некада богато острво рудама криолита, олова, цинка и графита данас се економски ослања само на рибарство и туризам. Иако лимитиран кратком сезоном и високим трошковима Гренланд нуди непоновљиве пејзаже туристима у виду бескрајних ледених пејзажа, поноћног сунца, поларне свјетлости, фјордове, ледене санте моћних величина, као и јединствену флору и фауну.

Премда постоје одређени захтјеви гренландске популације за стицање независности, мало је вјероватно да ће се то десити у скорој будућности, јер крхка привреда острва увелико зависи од финансијске помоћи Данске. Осим тога, превише је важан за базе НАТО-а потенцијалних или тренутно неексплоатисаних минералних богатстава да би се Данска одрекла свог „драгуља у круни“. Иако је човјек одавно ступио далеко од Гренланда у безгранични свемир велики дио овог острва није поклекао модерној технологији, јер он крије још многе тајне у својој унутрашњости.

Литература

- Милорад Васовић(1971), Регионална географија-карактеристичне регије на земљи, БИГЗ, Београд.
Драго Тодић(2009), Сјеверна Америка-регионална географија, Бањалука.
Франк Дебенхам(1969),Открића и истраживања-повијест човјекових путовања у непознато,Младост,Загреб.
Опћа енциклопедија(1977), ЈЛЗ, Загреб.
Велики атлас Свијета(2003), Нови поглед на Земљу, Мозаик књига, Загреб.
Интернет

Drago Todić

GREENLAND – regional-geographic and geopolitical future

Summary

With its spatial area, Greenland belongs to the North polar circle, which attracted the researchers for a long time, because he was the „gate of entrance to the Arctic”. On the

way to independence, Greenland gained the full interior autonomy with privilege access to the European Union. Due to his significant regional-geographic and geo-political significance, many meteorological and research stations are placed there, and some of them have the hidden status of the military bases. The total economic development of Greenland is today based upon fishing and tourism along with the monetary support of Denmark.